

UN ASSAIG DE REFORMA DEL SISTEMA FISCO-FINANCER DE LA MONARQUIA A CATALUNYA: L'IMPOST DEL QUINT SOBRE LES IMPOSICIONS LOCALS, 1580-1640*

BERNAT HERNÁNDEZ

L'any 1960, A. Domínguez Ortiz recollia al seu llibre sobre les finances de Felip IV el problema del pagament de l'impost del quint per la ciutat de Barcelona i el situava en el marc del debat sobre la contribució de la Corona d'Aragó a les despeses de la política imperial. En parlava, i qualificava la postura barcelonina d'irraonable. En una nota crítica, tres anys després, J. Reglà resituava el plantejament de la qüestió des d'una perspectiva catalana. Certament, deia, les despeses de l'Imperi arruinaren Castella, però l'actitud catalana no fou de rebuig visceral sinó que es conduí a partir de processos jurídics i de la tramesa de síndics negociadors a la cort. Per altra banda, relativitzava l'exigüitat de l'import de les aportacions monetàries, tot i assenyalant la importància de les contribucions eclesiàstiques, els donatius locals o les despeses de fortificacions i allotjaments.¹

El tema de l'impost del quint, l'expedient financer més productiu de què disposà la monarquia a la Catalunya de la primera meitat del segle XVI, fou tractat posteriorment per tots els historiadors que han estudiat el procés de la revolta catalana del 1640. J. H. Elliott efectuà un exhaustiu repàs del desenvolupament de l'afer entre 1598 i 1640, tot i plantejant el caràcter central d'aquest impost en la formulació d'un clima de conflicte i desconfiança entre Catalunya i l'administració reial del període. E. Zudaire, per la seva banda, encara que aportà referències documentals rigoroses, es deixà influir massa per la publicística de l'època, especialment els escrits de Felip Vinyes, a l'hora de proposar els punts de discussió entorn d'aquest impost.²

Més recentment, el problema del quint ha estat situat dintre dels problemes interpretatius de la revolta catalana del 1640. E. Serra situa el quint com un dels components essencials de la pressió fiscal que pateix la Catalunya de les primeres dècades del segle XVII i que transforma la "revolta antifiscal en rebel·lió o revolució nacional." Qualificant-lo d'innovació fiscal, representa de manera més

* Totes les dades comptables i xifres d'aquest estudi estan donades en unitats de compte catalanes dels segles XVI i XVII i reduïdes a sous barcelonins.

¹ A. Domínguez Ortiz, *Política y hacienda de Felipe IV*, Madrid, 1983 (1960), pp. 155-156; J. Reglà, "En torno a la hacienda de Felipe IV. Notas sobre la contribución de Cataluña", *Saitabi*, XIII, 1963, pp. 77-81. La polèmica fou sintetitzada a R. García Cárcel, *Historia de Cataluña. Siglos XVI-XVII*, Barcelona, 1985, vol. I, p. 365.

² J. H. Elliott, *La revolta catalana 1598-1640. Un estudi sobre la decadència d'Espanya*, Barcelona, 1989 (1963); E. Zudaire, *El conde-duque y Cataluña*, Madrid, 1964.

perfecta per l'autora l'assaig d'increment de les exaccions fiscals sobre Catalunya d'una monarquia en fallida a compte de les hisendes municipals. A. Simon, per la seva banda, ha ressaltat el component barceloní dels elements conflictius anteriors a l'any 1640. Com es veurà, serà precisament la posició barcelonina la que anirà dibuixant la trajectòria de desenvolupament més o menys dràstic del cobrament dels quintos al conjunt de Catalunya. La unitat entre Barcelona i la Diputació sobre aquesta qüestió serà central en conjuntures momentànies.³

La visió del problema dels quintos resta, però, en el panorama historiogràfic, mancada d'una inserció del seu desenvolupament dintre d'una percepció de les relacions fisco-financeres del Principat en els rengles hisendístics de la monarquia. Podrien, evidentment, discutir-se propostes interpretatives massa positives o massa negatives sobre les possibilitats econòmiques de la participació catalana en les despeses imperials. Nogensmenys, calen recerques sobre múltiples aspectes de l'entramat impositiu als diversos nivells, des de l'Imperi a l'àmbit local. La proposta que faig en aquest article és col·locar l'afer del control reial de les instàncies hisendístiques locals dintre del sistema fisco-financer (en tant estructura d'ingressos i despeses de la monarquia que no distingí mai, sinó que implicà sempre, un sistema fiscal impositiu i un sistema de crèdit públic i privat) que la monarquia intentà establir a Catalunya des de finals del segle XVI.

La necessitat d'aquest enfocament ve donada per un seguit de consideracions que han estat sempre postergades dels debats historiogràfics a Catalunya. Vistos d'una manera superficial, alguns aspectes de la política fiscal dels Austries a Catalunya conduïren a la conclusió d'una relativa inexistència de pressió impositiva al llarg del segle XVI. En aquest context, el conjunt d'actuacions destinades a afavorir l'augment dels ingressos monetaris de la Corona a l'època de Felip III i Felip IV fou interpretat com l'inici d'una dinàmica —no portada a les seves últimes conseqüències per l'esclat de la crisi de 1640— que violentà el pressumpte paradís fiscal del Cinc-cents i intentà d'integrar Catalunya dins el sistema d'exacció imparabile que caracteritzaria l'Imperi Hispànic del moment. D'aquesta manera, en l'assenyalada conjuntura, Catalunya entraria per primer cop dins d'una consideració des dels paràmetres fiscals de la monarquia. Fins l'etapa olivariata, el Principat i els Comtats haurien estat integrats a la Corona però no gravats d'una forma constant per contribuir a les inacabables guerres imperials que empobriren d'altres territoris.

No s'ha parat atenció, doncs, d'intentar una contemporització cronològica entre els períodes evolutius de la hisenda castellana amb la catalana o, val a dir, d'altres regnes peninsulars. Coneguda, a més, la pobresa del patrimoni reial al

³ E. Serra, "1640: una revolució política. La implicació de les institucions", a *La revolució catalana de 1640*, Barcelona, 1991, pp. 3-65; A. Simón, "La revuelta catalana de 1640. Una interpretació", a *1640: la Monarquia Hispànica en crisis*, Barcelona, 1992, pp. 17-43. En general, sobre el panorama historiogràfic, vegeu J. F. Schaub, "La crise hispanique de 1640. Le modèle des révolutions périphériques en question (note critique)", *Annales. Histoire, Sciences Sociales*, I, 1994, pp. 219-239.

Principat, es restà tota importància a l'anàlisi dels mecanismes fiscals reials a Catalunya. Tanmateix, aquest caràcter inoperant de l'erari de la Corona permet albirar la centralitat d'un tema bàsic; que la monarquia hagué de desenvolupar necessàriament estratègies, sistemes de pagaments i ingressos que li permetessin fer front al manteniment defensiu, fonamentalment, i administratiu d'un territori que, en cap cas, perdé interès per a l'Imperi durant aquests segles.⁴

En tot aquest procés, les corts de 1599 han de ser posades en relació amb la política militar i de finançament de la despesa pública de la monarquia. El propòsit subjacent de reforma i establiment d'un marc fisco-financer propi solvent de la Corona al Principat influeix de tal manera sobre la dinàmica global que porta a considerar compensats els endarreriments fiscals de les universitats catalanes per drets patrimonials amb les despeses efectuades pel Principat durant l'enfrontament de 1597-1599 amb França. La debilitat financera de la monarquia condueix, així mateix, a l'acceptació de les pressions dels braços eclesiàstic i militar per paraitzar els processos de capbreuació que havien adquirit una gran escala des de la dècada de 1580. La suplència d'aquestes fonts d'ingrés vingué donada, a canvi, per la consolidació futura d'una participació activa de Catalunya en la política i despesa de defensa a la Mediterrània. No només a partir de la contribució autònoma al manteniment de les galeres sinó també a partir de l'assoliment d'una situació d'autofinançament de les fronteres i presidis dels Comtats i Pirineus mitjançant la detracció d'un impost tan valuós com era el quint de les impositcions. Aquests punts situen, doncs, Catalunya a començaments del segle XVII en un estat intermedi entre la delegació (devolució, segons la terminologia de I. A. A. Thompson) de poders a la Diputació (concessió de nous imposts, armament de l'estol de galeres) i l'inici —en tot cas augmentat per les resistències locals i, sens dubte, accentuat per la malaguanyada administració de la Diputació— d'un paral·lel procés d'intervencionisme reial sobre les contribucions urbanes.

Però aquest període, inaugurat l'any 1599, finalitza abruptament el 1640 amb el desencadenament del conflicte central del segle XVII. Els problemes del cobrament dels quints o la catàstrofe marítima del 1623, faran que la monarquia actuï a pocs anys de la fi de les corts —presentades com de perfecta harmonia— amb total força en l'assoliment dels seus objectius. En la visió d'historiador, s'arriba a tenir la sensació que allò que es dirimeix ja al 1599 (amb els capítols de condonació dels deutes) no és més que una treva en els embats d'establiment fiscal de la monarquia a Catalunya iniciats a la segona meitat del segle XVI. No hi havia hagut una demanda dels drets reials sobre les impositcions al llarg del segle XVI per la mateixa inexistència d'uns organismes fermes i actius hisendístics fins a la fi de la centúria. La monarquia no pot actuar fiscalment sobre Catalunya més que des de les dècades finals del segle XVI quan es reactiven fórmules de sanejament i racionalització administrativa per tal de

⁴ Vegeu, B. Hernández, "Aproximación a las estructuras fiscales de Cataluña en el siglo XVI. El Real Patrimonio y la Hacienda de la Corona, 1516-1640", treball de doctorat, UAB, 1995.

superar l'extrema dependència de la principal oficina financera catalana (la caixa del pagador dels exèrcits i de galeres) de la liquidesa irregular de les trameses exteriors o dels contractes de crèdits amb els homes de negocis barcelonins.

D'aquesta manera, la consideració del fracàs del sistema esbossat a les corts de 1599 és primerenca. Si el factor fonamental de reforma fou aconseguir una seguretat en les aportacions monetàries per a la despesa bèl·lica, l'any 1609 la situació de les fronteres catalanes era pessima i el consell de finances havia de recórrer al producte del pagament de milions a Burgos.⁵

Crec que en aquesta perspectiva rau l'interès de l'anàlisi del dret dels quints com un impost reial que permetria una relació financera més pregona entre la hisenda monàrquica i el conjunt de Catalunya. La reclamació d'una part del producte de les imposicions locals suposava el previ procés de verificació comptable i d'intervenció notarial de tots els comptes locals que, fins al moment, havien estat el terreny de constitució dels marges financers dels poders locals urbans i que havien administrat a la seva voluntat. Per quant aquesta dinàmica conduiria a una delimitació dels paràmetres de la despesa autònoma local i a una inspecció concreta de les fonts d'ingrés, s'afermarien definitivament la xarxa d'agents monàrquics sobre Catalunya.

Només vull assenyalar el paral·lelisme que es podrà percebre, des d'aquesta interpretació, entre el sistema català dels quints i la reestructuració que pateix el món hisendístic castellà davant el desplegament de la figura dels milions. M'hi estendré més endavant, però és important adonar-se en tot moment de les implicacions socials sobre el teixit de govern de la riquesa municipal que tindrà l'exacció del dret del quint.

La facultat del quint era reconeguda pels principals tractadistes del dret públic català, com a derivada de la regalia de concessió de privilegis d'establiment d'imposicions i sises. Com a tal regalia, aquesta facultat era negada a nobles i senyors eclesiàstics. El quint era el preu del gaudiment del privilegi d'establiment d'imposicions.⁶ Acaci de Ripoll, situà al nivell d'aquestes concessions reials l'aparició de la fiscalitat local: "ex quibus venit quod Rex concessit universitatibus arcam communem, et bursam propriam" i no discutí la legitimitat dels quints; tan sols constituïen l'aplicació d'una regalia. Passant de la doctrina a la pràctica, defensà la total adscripció al fisc reial del producte dels impostos cobrats sense permís i la necessitat que aparegués explícitament l'absolució del pagament als privilegis originals de les universitats disconformes. Qualsevol altra doctrina, aclarà, fressava amb la discussió de les regalies.⁷

Fontanella, que posseïa un estil narratiu més àgil i que participà activament en els processos sobre el quint davant la Reial Audiència, escrivia que els nous

⁵ AGS (Arxiu General de Simancas) CJH (Consell i Junes de Finances), llig. 497, carpeta 15, documents 8-29, cartes del duc de Monteleón i acords del consell.

⁶ J. Callis, *Curiarum extragravatorium*, Barcelona, 1556, p. 30.

⁷ A. de Ripoll, *Regalium tractatus*, Barcelona, 1644, pp. 45-49 (capítol set), 296-297 i 302-307.

impostos i vectigals eren particularment odiosos als catalans. Fins i tot, digué, només calia el rumor o l'olor de drets fiscals innovats perquè actués el Principat. Tanmateix, les imposicions locals eren l'ànima de ciutats, viles i llocs de Catalunya.⁸ Cap dels pràctics catalans considerava, doncs, innovador el dret del quint i, únicament, en discutirien el pagament concret per una o altra universitat.

Introduït, doncs, a l'època de Ferran I, quan el dret reial representava la meitat o un terç del total de les imposicions,⁹ l'exacció de la cinquena part dels ingressos locals pels conceptes d'imposicions i sises patí el doble procés seguit pels impostos reials al llarg dels segles XV i XVI, d'usurpació-adquisició pels poders locals i de reserva de les fonts fiscals productives pels organismes autònoms.¹⁰

El quint es presentava amb aquesta plataforma jurídica a principis del segle XVII, quan fou considerat un expedient molt útil per fomentar la contribució directa de Catalunya a les despeses de la seva pròpia defensa i, des dels inicis del regnat de Felip III, es contemplà com el màxim recurs financer de la monarquia a Catalunya. En el tractament governatiu dels quints es manejaven grans quantitats de diners que correspondrien a la monarquia si s'assolia una extensió global del dret a tot Catalunya; fins i tot, l'any 1621 se suggeria la possibilitat d'estendre el dret al conjunt de la Corona d'Aragó. En aquesta línia, el comte de Chinchón escriuria l'any 1626: "quando mande aplicarlo a la paga de los castillos de Cataluña se aorrará el dinero que se lleva de Castilla."¹¹

Els diners pervinguts dels quints seran un recurs de la monarquia, de primera mà i per tal de fer front a les despeses més diverses: gratificacions i mercès reials (1603, 1609), sous endarrerits dels membres de la Cancelleria reial (1608), commutacions de pagaments que hauria de fer la Batllia general (1632, 1634; "ob defectum pecuniarum et introhitum dictae Bajuliae"), correus i estafetes (1623). Malgrat tot, el cert és que també serviren en dates tan tardanes com l'any 1635 per suplir antics deutes de mercès reials.¹² Representaven aquests conceptes de despesa les necessitats urgents de la monarquia? Es clar que descarregaven d'altres oficines comptables en quasi fallida, com la Batllia

⁸ Joan Pere Fontanella, *Sacri Regii Senatus Cathaloniae Decisiones*, Ginebra, 1735, vol. I, pp. 400-402.

⁹ J. Callis, *Margarita fisci, accessere viridarii militiae, praerogative militaris, ac de moneta tractatus non minus eruditi, quam neccessarii iis, qui Reipublicae praesunt*, Lyon, 1556, p. 50. Aquest autor és la font original que després recullen Oliba, Ripoll, Fontanella o Vinyes. Per aquest últim autor, vegeu ACA (Arxiu de la Corona d'Aragó) CA (Consell d'Aragó), llig. 235 (doc. 19) i llig. 279 (doc. 7) i el manuscrit que utilitzà E. Zudaire en el plantejament del tema (*El conde-duque*, pp. 76 i següents).

¹⁰ V. Ferro, *El dret públic català. Les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Vic, 1993 (1987), p. 234.

¹¹ AGS E (Estat), llig. 2645, consulta de 1621-03-27: "que lo que pagará la dicha ciudad de Barcelona cada año y deve de corridos desde el de 599 es gran cantidad y también la que se sacará de Aragón, Valencia, y Portugal, donde con el mismo título se habría de introducir" i AGS Guerra Antiga, llig. 1330.

¹² ACA MR (Reial Patrimoni. Mestre Racional), vol. 758, ff. 13-13v (1635-04-14).

general; ahora, però, també es poden resseguir partides destinades a despeses estrictament militars. Així i tot, puix que coneixem les dificultats d'exacció d'aquest impost es fa difícil practicar una recerca comptable sobre la utilització de les quantitats recaptades (no es conserven els llibres de comptes del tresorer de Catalunya ni el *Llibre de significacions de quintos* que administrava el Mestre racional).

Més aviat, si s'interpreta l'aplicació general del dret dels quintos dintre d'aquest panorama de reconsideració del sistema fisco-financer de la Corona, s'ha de posar en relació aquest impost amb la importància cada cop més determinant de la figura del regent de la tresoreria o tresorer de Catalunya dins de l'estructura d'ingressos i despeses de la Corona a Catalunya. Aquest serà l'oficial encarregat de l'administració de les quantitats ingressades per quintos.¹³ Destaca ja l'any 1585 un enfortiment de les jurisdiccions d'aquest oficial i, des de l'any 1602, els virreis poden donar ordres directes al tresorer de Catalunya per tal de realitzar pagaments i solventar despeses. Es una trajectòria ja percebuda el juliol del 1599, quan s'acorden gratificacions puntuals i futures per als comissaris i oficials depenents de la tresoreria catalana.¹⁴ Amb posterioritat el regent de la tresoreria ampliarà les seves funcions a nivell de la Reial Audiència i l'any 1624 incorporà als seus privilegis facultats en matèries de govern i gràcia. El mateix any s'insistirà en la necessària actuació conjunta del tresorer i del Mestre racional per tal d'assolir una coordinació precisa en la dinàmica de l'afer dels quintos.¹⁵

Cal considerar que l'any 1626, es van situar pagaments de l'allotjament de tropes sobre la tresoreria catalana, encara que d'una manera molt excepcional com ho remarcà l'ordre de despesa.¹⁶ L'any 1635, s'autoritza el tresorer, ara per motius de la guerra amb França convertit en pagador de l'exèrcit, a donar fermances a Catalunya i a poder administrar els pagaments fets per la ciutat de Barcelona per a les despeses de galeres.¹⁷ La caixa de la tresoreria catalana es constitueix de manera destacada, durant aquests anys, en el nucli actiu de la possible centralització de les múltiples oficines de recaptació i pagament de què disposava la monarquia a Catalunya.

En tota aquesta dinàmica, el paper de la junta patrimonial —que incorporava oficials de Tresoreria, Mestre racional, Batllia general, Cancelleria, Audiència i virrei— serà cabdal. Aquesta junta decidirà l'any 1606 nomenar dos nous oficials que es dediquessin exclusivament a resoldre els conflictes dimanats entorn dels

¹³ Sense entrar en més detalls de distinció de les figures del tresorer general de la Corona d'Aragó i del tresorer (regent de la tresoreria) de Catalunya, vull destacar que a la comptabilitat del primer oficial només he pogut trobar partides ingressades (i, a més, molt minses) per quintos l'any 1608 (veg. ACA CA, vol. 57, càrrec de moneda barcelonina; distints assentaments per un total de 4.191 s.).

¹⁴ ACA AG (Reial Patrimoni. Apèndix General), vol. 161, ff. 1-4 (privilegis dels anys 1602 i 1603 al Bisbe Teres i al duc de Monteleón) i 19-21 (privilegis als porters, comissaris i oficials de la tresoreria).

¹⁵ ACA CA, llig. 274, docs. 41 i 63.

¹⁶ ACA AG, vol. 161, ff. 127-127v (1626-11-22).

¹⁷ ACA CA, llig. 233, docs. 38, 41 i 42.

contractes de privilegis i quintes de les distintes universitats.¹⁸

Però si es parla d'oficines de recaptació i de tresoreria, s'hauria de considerar el paper fonamental que en tot el procés tingueren els individus particulars que regiren les diferents instàncies administratives. Cristòfol Gallart i Traginer, tresorer l'any 1618, segons un informe fiscal realitzat el 1646, era debitor de més de 22.700 s. per quantitats cobrades de quintes a Valls, Castellterçol i Besalú i no consignades als llibres comptables.¹⁹ La característica implicació entre vida pública i vida privada en l'administració patrimonial, segons la qualitat i liquidesa monetària, estan darrera de la renúncia de Francesc Bru, l'any 1626 molt recelós de bestreure diners propis, malgrat que li asseguressin els interessos.²⁰ Amb aquests exemples, que poden contraposar-se amb l'extrema diligència de persones com Guerau de Guardiola o la intrepidesa aventurera de Pere d'Alòs, es destaca la varietat d'interessos personals i polítics que es barrejaren entorn dels quintes i que susciten, alhora, reflexions sobre els marges efectius d'actuació d'una hisenda depenent del crèdit dels seus oficials i de la honestedat d'aquests.

Amb tot, els principals responsables de la feina quotidiana foren els comissaris reials que recorregueren Catalunya informant de les imposicions rebudes pels jurats locals des de l'any 1599, esbrinant particularment els preus dels arrendaments mitjançant la presa dels llibres de clavariat. Amb rúbriques molt circumstanciades, presentaven les ordres intimant als pagaments.²¹ A més se serviren del *Liber patrimonii regii* i dels repertoris reials de privilegis, que abastaven dates extremes. Tan sols considerant-ne dos de conservats, es posa de manifest la feina extraordinària de buidatge documental feta pels oficials patrimonials des de finals del segle XVI sobre les sèries de Cancelleria reial. Incloent-hi les referències a privilegis reials d'imposició de sises locals entre 1306 i 1488 o entre 1307 i 1602, aquests llibres són les eines fonamentals que preparen la generalització de l'exacció del dret al llarg de les primeres dècades del segle XVII.²²

La tasca permeté avenços importants. Des de l'any 1612, les condemnes que obliguen al pagament del quint es fan més nombroses.²³ A partir de les deliberacions dels oficials del Mestre racional, es pot percebre el detall i el

¹⁸ ACA MR, vol. 744, ff. 26v-27v (1606-04-17).

¹⁹ *Ibidem*, vol. 772, ff. 44v-45v (1646-05-16), quantitat a la qual havia d'afegir-se la pena pels oficials defraudadors ("una cum undecupli poena ex regis pragmaticis contra ommitentes de receptis").

²⁰ ACA CA, llig. 274, doc. 43; s'escriu que "Bru es tan encogido de condición que en quantidades muy menudas rehúsa de pagarlas mientras no tiene dinero de Vuestra Magestad y dello resulta notorio detrimento de la justícia."

²¹ ACA AG, vol. 306 (instruccions als comissaris) i vol. 407 (relacions de deutes de quintes intimats).

²² ACA BG (Reial Patrimoni. Batllia General), vol. 581 (1307-1602) i ACA AG, vol. 1077 (1306-1488).

²³ ACA MR, vol. 771, sense foliar, aquest volum inclou totes les deliberacions i acords de l'ofici de Mestre racional entre els anys 1612 i 1638.

caràcter específic i concret que adquireix tot l'afer dels quintes. Cas per cas, cada universitat i lloc ha de mostrar els privilegis d'imposicions i sises, argumentar les seves exempcions i atendre el dictamen final dels agents patrimonials. Després, haurà de presentar els comptes i acceptar els càlculs fets pel Mestre racional. Ager, Montroig, Montblanc, Cardedeu, Riudoms, Sant Feliu de Guíxols, Vilafranca del Penedès, entre l'octubre del 1612 i el maig de 1613 són obligades a pagar el quint dels recursos rebuts pels òrgans de govern local des de l'any 1599. El 14 de desembre del 1613, la vila de Martorell perd la seva última esperança, no s'accepta la pressumpta immunitat atorgada per un privilegi de l'any 1416, i el Mestre racional dictamina que ha de pagar el quint des del 1599. Quan els oficials reials iniciïn els esbrinaments fiscals sobre Martorell sorgiran problemes més greus en advertir-se que el privilegi concedit l'any 1596 no havia estat utilitzat amb la condició concreta de construcció d'un pont. A l'octubre de 1617, el vot particular de l'advocat Montaner davant del Mestre racional sol·licitarà, a causa del frau, la restitució de tot allò recaptat des de l'any 1599 mitjançant les sises concedides al privilegi. Finalment, l'any 1628 només pagarà 16.363 s. pel quint degut des del 1599.

A vegades, com en el cas de Vic l'any 1615, les deliberacions esmenten la doctrina que posen en pràctica els oficials patrimonials: "ex regia regie de omnibus impositionibus per universitates civitatum, villarum et locorum exactis debetur domino regi certa pars que in Cathalonia de stilo et consuetudine est quintum." Des de l'any 1617, iniciant-se el procés amb el cas de Castelló d'Empúries, es remarca pel Mestre racional l'ordre reial de 28 d'agost del 1598 que considerava subjectes al pagament del quint totes aquelles universitats i llocs que tinguessin llicència reial d'imposició de sises, malgrat que no s'esmentés expressament l'obligatorietat del pagament. Aquesta ordre represa afectarà també institucions com la Llotja de Perpinyà, sentenciada el setembre del 1625.²⁴

Però la casuística és tan detallada com les diferents situacions particulars de cada universitat catalana. Fins l'any 1631, Blanes no ha de pagar dret del quint perquè n'està exempta per un privilegi específic des del 1599. El vot del relator Astor, presentat el 14 de febrer del 1631, considera que la vila de Móra d'Ebre no ha de pagar quint; Astor hi distingeix entre l'establiment d'una taula, taverna o fleca i l'imposició de sises sobre la carn o el vi, en una consideració prou interessant. Restarà l'etapa final, nogensmenys, dels recursos davant la Reial Audiència com a mesura última davant el que es considera un intent abusiu per part de la monarquia.

Fent, tanmateix, un assaig de cronologia de l'actuació a partir de les ordres reials, les deliberacions del Mestre racional o els dictàmens de la Junta Patrimonial de Catalunya, hom pot considerar els següents períodes:

a) L'actuació anterior a les corts de 1599. Si bé a la primera meitat del

²⁴ Això respon, doctrinalment, a la distinció particular que fa Celdoni Pou del "quintum expresse" i del "quintum tacite" (sobreentès). Vegeu, C. Pou, *Responsiones ad memoriale noviter aeditum contra quintum Suae Magestate iuste debitum*, Barcelona, 1615.

segle XVI s'havien demanat comptes d'imposicions locals per tal de procedir al cobrament del quint, com he assenyalat, el fenomen no agafa un caràcter de continuïtat sinó a partir de les dues dècades finals del segle. Les limitacions del sistema administratiu de la monarquia impediren fer efectiva abans una actuació mínimament segura i rendible. Quant a la seva concepció com a mitjà de control de la riquesa pública del Principat, són també un antecedent les ordres de presentació de privilegis d'imposicions senyorials trameses l'any 1546. L'any 1568 es demanen els comptes locals de Monells i d'Ullastret; l'any 1582, els de Sitges; l'any 1596, els de Cambrils.

En aquestes primeres exaccions, l'import calculat del quint és ingent i explica l'alarma de les viles i universitats a les corts de 1599. Torroella de Montgrí ha de pagar el quint de les imposicions des de 1492 a 1592; l'Arbós des de 1517 a 1596; Palafrugell entre 1546 i 1593; la vila de Terrassa ho ha de fer per al període 1383-1593.²⁵ Encara que és difícil quantificar i mesurar un procés que es talla amb les corts de Felip III, l'amplada dels terminis cronològics i la concessió de nous privilegis i llicències impositives esdevenien assegurances certes de la rendibilitat de l'impost. Aquesta petita mostra de deutes pendents (a la qual caldria afegir tots aquells ressagats en d'altres capítols del reial patrimoni trets a la llum després de la reforma administrativa de 1584-1589 de la Batllia general i el Mestre racional) posa sobre avís del valor de la remissió aprovada l'any 1599 dels morosos de la hisenda reial.²⁶

b) L'inici de la demanda massiva del dret a les universitats catalanes, dintre de la reforma del sistema fisco-financer català és copsable ja des de l'acabament de les corts. Es en aquest moment quan es fa més perceptible l'objectiu inicial del projecte reformista a ulls d'organismes hisendístics centrals com el consell de finances. La cort de 1599 i el capítol concret de remissió dels deutes de les universitats catalanes (lluïsmes, terços i quints), suposà, com assenyala Ripoll, el reconeixement exprés del pagament futur del quint.²⁷

Per una banda, les investigacions inicials sobre els comptes locals ofereixen un panorama anàrquic de la legalitat de les imposicions i sises presents a les diferents contrades catalanes. En qualsevol cas, entre l'alternativa de major duresa davant l'exacció de drets sense permís ("se podrie proçehyr a recuperar de dites universitats tot lo que han cobrat de dites impositions y altrament castigar-los per lo atreviment"), s'optà per una actuació contemporitzadora que buscà arribar a acords per al pagament dels drets deguts des de l'acabament de les corts de 1599.²⁸ Roses, per exemple, procura l'any 1604 establir un acord amb el tresorer

²⁵ ACA MR, vol. 738, (f. 40), vol. 737 (ff. 30v-31v i 47-49) i vol. 664 (ff. 83-83v); AHN (Arxiu Històric Nacional) Consells suprimits, llibre 2337, ff. 2v-6; AHT (Arxiu Històric de Terrassa) Lletres d'autoritats (1392-1791), lletra del lloctinent del Mestre racional als jurats (1593-03-09).

²⁶ La perspectiva era especialment òptima perquè Felip II, davant la manca de resistències, havia donat ordres expressos de cobrament de tots els comptes retuts al Mestre racional (veg. ACA MR, vol. 739, ff. 254-254v; 1597-07-30).

²⁷ Ripoll, *Regalium tractatus*, p. 304.

²⁸ ACA AG, vol. 591, f. 1v (1604-01-7), deliberació de la junta patrimonial sobre Sant Celoni i

de Catalunya pel pagament, presentant en el seu favor una relació dels serveis fets per la vila al llarg del temps. Alhora, els nous privilegis d'imposicions i sises són expedits fent-hi constància dels terminis de presentació de comptes i de l'obligació del dret del quint.

Aquesta actitud de transacció s'observa en resolucions que posteriorment no seran contemplades. Això per casos com el de la vila de Pons, absoluta del pagament del dret de quint l'any 1606 i que es beneficia d'una nova llicència d'imposicions de 20 anys, amb obligació de presentar els comptes cada trienni. Esparraguera, fins i tot, obté successives pròrrogues dels privilegis de sises, sense obligació de pagament del quint. Torroella de Montgrí comptà amb el recolzament de la junta patrimonial davant del consell d'Aragó per tal de condonar-li dos terços dels deutes de quint fins l'any 1607. Amb tot, juguen diversos factors en aquest clima relativament poc conflictiu. No es tracta únicament de presentar el cobrament o el perdó des d'una perspectiva de gràcia reial. Les resolucions de la junta patrimonial incorporen nombrosos suggeriments i diversos casos que són simptomàtics dels límits que s'estan assolint ja a la primera dècada del Sis-cents sobre la capacitat fiscal catalana.

I no d'altra manera es pot interpretar l'acord pres sobre Puigcerdà que no fa sinó reconèixer l'existència de deutes previs de la monarquia envers la vila, l'abril del 1608. Per aquesta via, lluny doncs de ser considerat una mercè reial, la ciutat de Lleida aconseguí una rebaixa substancial del seu deute entre el anys 1606 i 1611. Joan Pere Fontanella ressaltarà posteriorment aquest aspecte, és a dir els problemes de la compensació de les quantitats prestades per les universitats respecte la cinquena part de les imposicions.²⁹

Aquesta ofensiva inicial es vol tan estructural i vol incloure tantes instàncies financerament, fins aleshores, autònomes que comença a afectar també els marc de la fiscalitat senyorial. D'aquesta manera, el 6 de setembre de l'any 1607, la comtessa de Queralt aconsegueix que la junta patrimonial arribi a acordar uns terminis per al pagament dels 20.316 s. que adeuta. Des d'una perspectiva totalment contrària, però a l'abric de les renovacions de privilegis, alguns nobles (tal el comte de Vallfogona) intenten usurpar facultats impositives de viles com Canet de Rosselló, l'any 1610.

Des de l'any 1612, però, i tal com he advertit, les ordres reials d'execució dels quints acostumaran a ser més rígides davant les pretensions locals. Les ofertes de composició de ciutats com Lleida i Manresa comencen a interpretar-se com a resistència a pagar quantitats a voltes desorbitades (segons informes del Mestre racional, les imposicions lleidatanes pujaven a 1.382.364 s. des del 1599).³⁰ Finalment, l'any 1618 es pot percebre en la consideració de l'afer del

d'altres universitats.

²⁹ Per d'altres exemples en el mateix sentit (Olot, Palamós), veg. ACA MR, vol. 745, ff. 141-141v i 160. Fontanella, *Decisiones*, vol. II, pp. 354-355 i, més endavant (pp. 356-357), tracta el problema dels debits fiscals de les universitats al rei.

³⁰ ACA AG, vol. 591, ff. 28-28v (1616-09-04).

pagament del lloc d'Esterri, al Pallars, una nova voluntat patrimonial. Es refusa arribar a cap concert amb Esterri i es passa a considerar les remissions dels deutes de quint mitjançant el pagament de quantitats anuals taxades com un expedient particularment danyós per la tresoreria catalana.

Això no obstant, i prenent com a exemple la dinàmica entre els anys 1605 i 1609, es posa de manifest la simultaneïtat de vies ben variades de negociació: una jurisdicció senyorial com Malgrat suposà per la Corona un tracte paral·lel amb el senyor; Lleida porta els seus afers a partir de contactes directes amb el virrei; l'Hospitalet és sotmès a indagacions del preu de l'arrendament de les carniceries; Riudoms paga, per la seva banda, sense gaires problemes el quint i *l'ius scribendi*.³¹

c) Penso que la conjuntura del canvi de regnat, singularitzada per la demanda entre 1620 i 1621 del quint a la ciutat de Barcelona és fonamental en el moment de traçar una línia cronològica. També el fet que, des del 1612, sovintegin les demandes de dissensió de l'afer davant la Reial Audiència de Barcelona; un camí que iniciaren nuclis importants com Lleida, Girona, Tortosa o Manresa; bé per al primer pagament bé per als posteriors.³²

La recaptació del dret ja no és vista com un expedient d'emergència sinó que algunes deliberacions (fins i tot, de l'any 1618) expliciten la conversió del quint en una font permanent de rèdits fiscals. Des d'aquest plantejament, l'ingrés de les quantitats puntuals produïdes per acords anuals ha de deixar pas al cobrament de les quantitats efectivament degudes segons els períodes comptables que especifiquin els privilegis. L'acceptació de composicions permet l'entrada de diners a la tresoreria, una entrada que "se gastaria en contineny y no.s remediaria cosa ninguna." Per això cada cop es fa més desitjable la institució de renovacions de privilegis amb clàusules de pagament en vigor i que especifiquen la regularitat de presentació de comptes i pagament de quints.³³

La carta que els oficials del Mestre racional escriuen a Felip III l'any 1611 planteja magníficament la situació administrativa i estratègica de l'afer dels quints. Lamenten la desídia i desinterès a reclamar els deutes dels oficials patrimonials. Pesava més sobre els administradors, en aquests casos, la parcialitat a "gente de su braço" que el servei reial. Però la major part de la carta fa referència als quints. Comencen advertint el problema de la lentitud amb què la Reial Audiència tracta les causes patrimonials per drets de quint i dibuixa el futur panorama d'unes institucions jurídiques ofegades pel nombre de causes. Plantegen tot seguit l'agilitat de les actuacions des del Mestre racional en un intent d'obviar aquests entrebancs que suposen les evocacions de causes. Reclamen, doncs, que l'ofici definidor dels comptes aconsegueixi majors parcel·les de poder i sigui defensat dels atacs injustos de les universitats catalanes

³¹ *Ibidem*, vol. 623, ff. 45, 2, 140v i 2; respectivament.

³² ACA MR, vol. 770, ff. 176-176v (1613-02-11). Sobre això també es pot veure l'increment espectacular de la publicística polèmica.

³³ ACA AG, vol. 53, ff. 583-606, fragment.

que pressionen per tal que un mercader particular substitueixi els oficials patrimonials en la revisió dels comptes municipals.³⁴

Es, sens dubte, imparable. L'any 1616 comencen les actuacions del comissari Pere d'Alòs a Catalunya. Englobades dintre de tres objectius bàsics: cobrament dels quintos, desempenyorament de les rendes del reial patrimoni obligades al censal del rei Alfons i aplicació de les rendes vacants trobades als bancs i taules particulars de Catalunya, contenen implícits uns desitjos més extrems d'intervencionisme reial al marge, fins i tot, de les institucions de la monarquia a Catalunya.³⁵ Des de la setmana del 21 de febrer de 1625, les reunions de la junta patrimonial són cada dilluns, marcant així la continuïtat i regularitat de les activitats, malgrat les negociacions amb Barcelona del comte d'Aytona l'any 1623 i llurs protocols secrets.³⁶

La primera convocatòria de corts, l'any 1626 contempla en determinats moments la possibilitat d'assolir una posició uniforme pel conjunt de Catalunya sobre els quintos, encara que són molts els entrabancs mutus entre Barcelona i d'altres viles catalanes. Els braços en demanen la supressió, però el Mestre racional advertirà els perills futurs per les finances de la Corona o la possibilitat que el Principat es converteixi en un conjunt de corporacions autònomes que frueixin lliurement la regalia d'imposicions si s'aboleix el quint.

Després del fracàs de la reunió de corts de l'any 1626, les posicions que adoptin els oficials patrimonials i les ciutats catalanes seran molt més prudentes. Una bona prova d'aquesta nova atmosfera en les relacions fiscals és que els privilegis d'imposicions es procuraran blindar davant futures demandes parlamentàries.³⁷ Es indiscutible que les reunions de corts de 1626 i 1632 paralitzaren momentàniament les demandes de quintos pels oficials reials, i en la mateixa direcció afectaren les demandes particulars de donatius i ajuts a la monarquia.³⁸ Amb tot, a l'endemig de les corts, les posicions reials són molt pragmàtiques. En aquest sentit, cartes de Felip IV del 30 de juliol i del 26 de novembre del 1631 ordenen l'execució rigorosa de les universitats i demés llocs

³⁴ ACA MR, vol. 744, ff. 233-233v (1611-04-27); sobre el mercader-comptador advertiran que "no alcança ni sabe examinar las marañas que usan las universidades para defraudar al Real Patrimonio, como lo alcança este officio por experiencia;" a més, "un hombre puédese induzir y no todo un officio." Aquesta carta conduí a prohibicions temporals de l'evocació de causes des de l'ofici del Mestre racional; vegeu *Ibid.*, vol. 745, f. 48 (1611-11-26).

³⁵ *Ibidem*, vol. 748, ff. 36v-37v (1616-04-22); en general sobre la importància del comissari Pere d'Alòs, vegeu Hernández, "Aproximación", pp. 305 i 307-310.

³⁶ Elliott, *Revuelta catalana*, p. 167.

³⁷ El privilegi concedit a Sant Quirze de Besora el set de setembre de 1628 inclou la menció general de consignació dels ingressos "in solutionem pensionum et debitorum et supportationem onerum dicti castri et termini" i l'obligació del pagament del quint triennal; però, també, inclou la clàusula següent: "volumus etiam et declaramus quod non possitis [n]ullo pretexto seu ratione gaudere nec fieri remissione dictae quintae partis etiam si in curiis generalibus aut alia quacumque via privilegiata vel particulariter de eadem franquitate aut remissionem concederemus." (ACA MR, vol. 754, ff. 106-108v).

³⁸ Vegeu, ACA CA, llig. 277, doc. 57.

que adeutin quints.

d) Per fi i com a última etapa cronològica, amb posterioritat a les corts de 1632. El vot consultat del comte d'Oñate emès l'any 1632 fóra, en aquest context, significatiu. Oñate parteix de la consideració que el Principat i, concretament, Barcelona i la Diputació no estan interessades en la finalització de les corts. Frueixen d'enormes tributs i estan controlades per unes poques mans molt porugues d'una fiscalització comptable. La por a la reformació és, doncs, general a partir dels interessos d'uniques poques persones. Perquè puguin reeixir els objectius de la monarquia cal superar la situació que s'arrossega des de l'any 1626. I, en aquesta línia, menysté el préstec de les 110.000 lliures i reclama el pas a una política activa a partir dels memorials de quints no pagats i a partir dels béns vagants inclosos al llibre de l'hospitalet de la Taula de Barcelona.³⁹

Es també a partir de l'any 1633 quan moltes universitats obtingueren sentències favorables en poder mostrar que fruïen dels privilegis impositius des de temps immemorials o bé que havien rescatat el dret al segle XIV durant les guerres amb Castella.⁴⁰ Nogensmenys, s'arriben a situacions de gran conflicte sobretot respecte al tracte amb Barcelona i la conjuntura es va fent cada cop més radical.

Desconec les deliberacions de la junta patrimonial posteriors a la sessió del sis de juny de 1633. L'última resolució important, però, datada el 10 de setembre de 1638 és prou interessant. Recull l'acord de la junta patrimonial sobre Puigcerdà on es considerà la solució del deute de 207.970 s. deguts per la universitat i que intentava commutar-los mitjançant l'establiment d'una paga anual durant 26 anys de 8.000 s. destinats a fortificacions; establint-hi, això no obstant, l'obligatorietat de donar comptes davant del Mestre racional.⁴¹ Amb tot, algunes actuacions des de l'any 1635 (Ripoll i Camprodon el 1636, Berga el 1637 o Sant Celoni el 1638) s'encaminaren cap a la cerca de solucions transitòries de concòrdia de les universitats amb el fisc reial.⁴²

Restava, però, veure l'impacte del quint sobre les finances de les entitats locals, l'import d'aquest dret que entrà a les caixes financeres de la monarquia i, finalment, resseguir a partir dels esdeveniments barcelonins la trajectòria conflictiva que pren l'afer en la seva última etapa.

Com repercutí el dret del quint sobre les finances locals és quelcom que queda per investigar mitjançant una presentació exhaustiva de la documentació

³⁹ *Ibidem*, llig. 277, doc. 59; per al comte d'Oñate, les corts no busquen sinó que Catalunya aconseguís les constitucions fonamentals de l'observança, l'abolició dels quints i la limitació del govern de la Inquisició, "reduciéndose casi a República libre y encomendada a la real protección de V. Md." (*Ibid.*, llig. 278, docs. 23 i 29).

⁴⁰ Ripoll, *Regalarum tractatus*, p. 49; Fontanella assenyala que utilitzà aquestes estratagemes quan actuà d'advocat defensor d'algunes universitats (*Decisiones*, vol. I, p. 402).

⁴¹ ACA AG, vol. 591, ff. 59-59v (1638-09-10); aquesta és la última reunió abans de l'esclatament de la revolta del 1640.

⁴² *Ibidem*, vol. 481; aquest volum miscel·lani recull la data de 1642 com l'última de demanda de comptes d'imposicions locals.

local a partir d'uns paràmetres comptables mínimament coherents que posin en relació: a) valor de les impositcions recaptades per l'ens local, b) valor de les despeses i quantitats pagades per la universitat, c) valor del quint calculat pels oficials reials, d) valor dels drets i taxes de definició dels comptes locals que són cobrats pels oficials del Mestre racional.

Si ens atenim a l'exemple de Calaf, entre el gener de l'any 1600 i el desembre de 1639, aquests paràmetres permeten valorar la incidència del pagament dels quints, possiblement extrapolable a d'altres llocs:

ANYS	CARRECS	DATES	QUINT	TAXES
1600-1604	25.120,00	49.613,00	5.024,00	270,00
1605-1607	53.463,00	53.463,00	3.054,00	24,00
1608-1612	30.187,33	50.978,42	6.037,42	706,00
1613-1617	30.510,00	57.613,33	6.102,00	773,33
1618-1622	16.660,00	25.600,00	3.332,00	586,33
1623-1625	14.002,00	33.646,25	2.800,42	403,83
1626-1628	17.530,00	3.697,08	3.506,00	377,00
1629-1631	10.476,00	334,17	10.141,83	321,00
1632-1633	11.360,00	284,00	4.279,67	267,33
1634-1636	14.230,00	3.261,50	2.846,00	289,50
1637-1639	18.890,00	4.195,33	3.769,50	388,33

Font: ACA MR, vol. 2388/4

Sense poder discutir gaire sobre l'evolució de les fonts financeres de la universitat de Calaf durant el període 1600-1640, una sèrie de punts d'atenció permeten valorar la incidència del dret de quints sobre l'edifici econòmic local. Seguint l'evolució dels comptes, representats a les files de la taula, s'han d'esmentar les liquidacions de deutes anteriors o de quantitats provinents de drets recaptats sense autorització legal (com és el cas del compte tercer, que inclou els anys 1605-1607).

El dret del quint, doncs, poca cosa té a veure amb els comptes presentats pels oficials locals. Es producte, sobretot, de la feina indagatòria dels administradors patrimonials. Tota la quantitat d'*alcance* del compte vuitè (1629-1631) i novè (1632-1633), passarà íntegra al Mestre racional, per tal com eran diners recaptats sense autorització reial.

Es un bon exemple de la política de la Corona, que a partir del fracàs de les corts de 1632 intenta recuperar terreny fiscal i exigeix des del quatre de febrer de 1633 que totes les universitats catalanes comencin a renovar els privilegis d'imposicions. En el cas de Calaf, però, aquesta apreciable escomesa patrimonial es veu temperada per l'acord de la Junta Patrimonial que només carrega al debit de la universitat el quint de les impositcions de l'any 1633 i no el total rebut sense privilegi que sí que és demanat pels anys posteriors a 1628. Això sobre un càlcul de despeses estructurals, fet per al període 1618-1622, de 5.120 s. anuals.

Les taxes del Mestre racional que s'aplicaven sobre els comptes locals,

restablides al llarg del segle XVI, eren principalment tres: el dret del tapet (equivalent a 60 s. per cada un dels anys que compregués el compte), el dret de definició taxat en tres florins de 17 sous i les taxes d'examen i definició de comptes (dos diners per lliura comptada). La universitat de Baixes (al Bisbat d'Elna), afectada per l'esmentada ordre reial del 30 de juliol de 1631, ha d'incorporar a les seves despeses generals l'import d'aquestes taxes; només perquè el saldo i *alcance* de la seva comptabilitat passi sencer a la reial hisenda.⁴³

D'altres situacions fornirien materials per considerar un tema que, malauradament, necessitarà encara de múltiples recerques a escala local. Per documents del consell d'Aragó, Granollers pagà de quint entre 1599 i 1615 un total de 147.404 s. Ara bé, la liquidació del deute es féu mitjançant la càrrega de 80.000 s. de censal per la vila. En el procés de pagament patí, a més, el segrest d'algunes de les impositcions pel Mestre racional. D'aquesta manera, es trobava en un estat insolvent l'any 1620, quan havia de pagar el termini del primer quint regularitzat del període 1616-1619 i que pujava a 35.053 s.⁴⁴ El quint, a més, actuarà sobre universitats endeutades com ara Banyoles, que tenia deutes de més de 300.076 s. l'any 1599, que pugen a 332.276 s. l'any 1603, mentre que l'import anual de les seves impositcions no arribava sinó a 7.415 s. La vila de Terrassa, paga 78.116 s. de quint per al període 1606-1617. Però aquesta quantitat (tot i que inclou els drets del Mestre racional) augmenta un 10,24% per dietes, notaris i despeses obligades. Per a l'any 1618, les impositcions netes de la vila només són 30.245 s. Per al pagament del quint el consell haurà de manllevar 80.000 s.⁴⁵ Les implicacions i el paper del quint sobre unes hisendes locals ja endeutades ha estat destacat per autors com J. Dantí, N. Sales o A. Alcoberro.⁴⁶

El gran tema d'un article sobre els quints seria, però, la quantificació exacta del producte que reportaren a la hisenda reial. Elliott proporcionà les següents dades anuals d'ingressos per quints a la tresoreria:

⁴³ ACA MR, vol. 2388/2; els nou comptes conservats comprenen el període 1599-1639.

⁴⁴ ACA CA, llig. 364, informe de Guerau de Guardiola (1620-11-14).

⁴⁵ ACA MR, vol. 2387 (Banyoles); per a Terrassa, veg. AHT, *Llibre de definició de comptes de la universitat de la Vila, 1590-1645*, ff. 106v-107v i papers solts nùms. 3 i 6.

⁴⁶ J. Dantí, *Terra i població al Vallès Oriental*, Santa Eulàlia de Ronçana, 1988; N. Sales, "La Guerra dels Segadors, la pre-guerra i la postguerra als arxius rossellonesos", pp. 211-238 i A. Alcoberro, "De la mobilització antifrancesa a la mobilització antiespanyola (1639-1641). Alguns exemples al Baix Empordà", pp. 189-191, aquests articles al volum citat a la nota 3, *La revolució catalana de 1640*.

ANY	QUINTS	ANY	QUINTS
1611	111.540	1615	212.220
1612	110.420	1616	251.300
1613	87.180	1617	386.640
1614	193.960	1618	459.180

Font: Elliott, *Revolta catalana*, p. 135

Hem advertit la manca de documentació financera del tresorer de Catalunya, la qual cosa obliga a treballar amb dades incompletes que ens han de servir de font d'estima i orientació.

D'un valor destacable resulta la relació feta l'any 1626 pel Mestre racional i tresorer de Catalunya Guerau de Guardiola, de la quantitat entrada a la tresoreria per quints entre 1605 i 1626. El document proporciona la xifra de 757.805 s. comptabilitzats a la caixa del tresorer de Catalunya i especificats a partir dels pagaments fets per les distintes universitats.⁴⁷ Les discrepàncies amb les dades d'Elliott són possibles si es considera que algunes quantitats consignades potser no arribaren a entrar en caixa.⁴⁸

Si es té en compte una relació de previsions de cobrament de quints realitzada durant les corts de l'any 1632 es comprendrà —davant la magnitud de les xifres— la postura cada cop menys passiva de la monarquia respecte als quints barcelonins. La relació és la següent:

	IMPOSICIONS	VALOR QUINT	DEUTE 1599-1632
Barcelona	1.600.000	320.000	10.560.000
Tortosa	240.000	48.000	1.584.000
Girona	120.000	24.000	792.000
Perpinyà	120.000	24.000	792.000
Llotja Barc.	90.000	18.000	594.000
Igualada	10.000	2.000	66.000

Font: AHN E, llig. 860/2

El quadre es basa en l'informe elaborat el 28 d'agost de 1632 sobre els deutes dels quints fins juny del mateix any. El tresorer havia cobrat, es diu, entre 1599 i 1632 més de 6.390.357 s.; incloent-hi la part directament consignada al

⁴⁷ ACA MR, vol. 753, ff. 13-14v (1626-04-20).

⁴⁸ La comptabilitat del segle XVI no és gaire precisa i, a més, barreja l'administració pública i privada dels oficials. El cinc de febrer de 1610, per exemple, el duc de Monteleón autoritzà l'ex-tresorer Galceran Agullana a cobrar quints per valor de prop de 75.000 s. que Agullana, anteriorment, "de sa pròpia hazienda y per orde nostre ha pagades y bestretes" (*Ibidem*, vol. 743, ff. 267v-268). En general, sobre la complexitat del funcionament hisendístic, vegeu les interessants reflexions presentades a J. P. Dedieu i J. I. Ruiz, "Tres momentos en la historia de la Real Hacienda", *Cuadernos de historia moderna*, núm. 15, 1994, pp. 77-98.

pagament de deutes, el dret hauria incrementat les arques reials amb més de 6.48.876 s. Cada any, doncs, uns 196.600 s. El deute impagat d'aquelles universitats que havien presentat els comptes d'imposicions era de 779.290 s., mentre que el tempteig de les principals universitats catalanes —que no havien retut llurs comptes— suposava un deute de 14.388.000 s.; aquesta xifra tan alta comprenia el valor total de les imposicions col·lectades sense privilegi reial (en qualsevol cas, aquesta última xifra havia disminuït respecte al deute del 1626, que pujà a 19.926.524 s.).⁴⁹

Per contrastar aquestes xifres, pensi's que 19 universitats (entre les quals, Piera, Cervera, Sant Celoni, Palamós, Vilafranca del Penedès, Montblanc i Martorell) arrossegaven el març de 1635 un deute conjunt de més de 376.200 s.⁵⁰

Indirectament, mitjançant informes que qualifiquen el valor del quint, se sap que els quints foren en determinades conjuntures bàsics. Una consulta sobre la tresoreria catalana de l'any 1624 advertia: "y hase de considerar que los gastos y salidas de la Real Thesoreria son muy grandes y que las composiciones, execuciones de manleutas y sentencias son tan pocas que sin los quintos no ay sino cerrarla."⁵¹ Per tant, se sap que l'any 1624 sostenien la principal caixa perifèrica de la monarquia a Catalunya. Les restants fonts d'ingressos (remissions, composicions) de la tresoreria catalana no foren realment viables al llarg del període.⁵² En aquest sentit, malgrat la manca de dades puntuals, les pretensions del comte de Guimerà l'any 1626 que reclamant una recompensa, complidor de les ordres reials, demanà l'autorització de disposar lliurement dels privilegis d'imposicions per a ell o els seus vassalls, són indicatives que quelcom està canviant a Catalunya i que les bases fiscals de la monarquia ja han iniciat una etapa d'ampliació sociològica sobre certs sectors socials privilegiats.⁵³

Per la seva banda, el problema de Barcelona és que la seva actitud davant el pagament dels quints s'emportarà el conjunt del Principat. Per l'extrem de les autoritats reials, el convenciment que Barcelona ha de pagar quint es barreja amb la progressiva insistència del caràcter intrínsecament fraudulent i oligàrquic dels mecanismes financers de la Diputació del General i de la ciutat. Una constatació que, augmentativament, s'estén després al conjunt dels sistemes fiscals aliens als rengles patrimonials de la monarquia.

Des d'aquest punt de vista, el problema dels quints representa una fotografia de l'anarquisme impositiu i financer que es viu a la Catalunya del segle XVII; aquesta és la percepció del problema financer que tenen els oficials reials i que trameten a la cort. Això es manifestarà amb molta claredat a la consulta del

⁴⁹ AHN E, llig. 860/2; AGS E, llig. 1330, junta gran de 1640-09-18.

⁵⁰ ACA MR, vol. 757, ff. 143v-144.

⁵¹ ACA CA, llig. 499, consulta de data 1624-02-20.

⁵² Vegeu, les taxes i tarifes de les remissions reials, utilitzades com a mitjà de subvenció financera l'any 1636 (*Ibidem*, llig. 236, doc. 1).

⁵³ *Ibidem*, llig. 499, paper de l'any 1626.

consell de finances de l'any 1620, transcendent per quant suposà l'escomesa contra la ciutat de Barcelona.⁵⁴

La situació es farà cada cop més compromesa per a les autoritats locals. Ja l'any 1612 es denuncia que Martorell ha gastat més de 20.000 s. en despeses de defensa i advocats; quantitats que han de pagar els pobladors. D'ací la carta on es recull l'existència de descontent popular: "todo esto resulta de no declararse las causas que dicen a grandes bozes los pueblos, pero no los síndicos, declaren las causas y si fuéremos condenados ternemos paciencia y pagaremos", potser expressions exagerades vist que les recullen oficials reials. Això no obstant, abunden les denúncies sobre la mala administració dels drets i imposicions locals. El panorama que presenten els oficials patrimonials és d'un ple control oligàrquic. La negativa, es diu, a presentar els comptes obeeix a un intent d'evitar la fiscalització, perquè els diners procedents d'imposits: "muchas vezes se lo incorporan particulares y las dichas universidades perseveran y están en su primitiva necesidad y quizá los que tienen la mano en este negocio usan desta traça para perpetuar los dichos privilegios."⁵⁵

L'any 1618 es torna a denunciar el frau comès pels jurats de Martorell que imposen drets i sises però no les destinen a la construcció o restauració del pont, que és l'objectiu assenyalat pel privilegi reial. Però allò que els oficials del Mestre racional destaquen és el panorama d'una administració interessada:

que un diner per cada hu dels de cavall y malla dels de peu és bastant per mantenir dit pont com sempre lo an mantingut ab antico arrendant-o a sinch-centes lliures poch més o manco per cada any y que tot vindria a redundar en dany de la pobre gent que són los qui pagan perquè los cavallers y que gosan del privilegi militar, que són infinits en Chatalunya, y los ecclesiàstichs no pagan.⁵⁶

Les mateixes consideracions són fetes respecte a Sabadell, també l'any 1618, quan es tractava sobre la negociació d'un concert sobre el quint:

considerant en assò també que si's feia remissió del quint a dita vila com suplica, seria en molt gran dany dels naturals d'ella y forasters perquè creixerian en molt grans quantitats las sisas y imposicions pus no tindrian que pagar quint d'ellas lo que vuy los servex de fre per a què sia ab moderació y no ab eccés.⁵⁷

La resposta a aquesta escomesa reial sobre els sectors dirigents dels poders locals no podia ser tranquil·la. Les execucions del Mestre racional fetes l'any 1610

⁵⁴ Unicament trobo dades sobre aquest afer i la seva conjuntura a Elliott, *Revolta catalana*, pp. 143, 171 i 182.

⁵⁵ ACA MR, vol. 745, ff. 183-183v (1612-06-22), 209v-210 (1612-04-17) i 210v-211 (1612-06-02).

⁵⁶ ACA AG, vol. 591, ff. 31v-32 (1618-05-14).

⁵⁷ *Ibidem*, ff. 34v-35 (1618-11-05).

sobre Cervera afectaren, en primer lloc, els oficials principals de la vila.⁵⁸

Però allò que es constata —i que ha estat remarcat pels historiadors que s'han apropiat al tema— és que Barcelona, la gran ciutat catalana del moment, serà en la seva postura resistent l'exemple que vivificarà l'oposició i permetrà la paulatina uniformitat de posicions de la peculiar objecció fiscal dels quintos del conjunt de Catalunya. Una conclusió del Mestre racional feta ja l'any 1603 reconeixia el dret de la vila d'Igualada a no presentar comptes d'imposicions ni pagar el quint per ser carrer de Barcelona i “fins ha tant que conste que la ciutat de Barcelona ho aja de donar o lo aja ya donat.”⁵⁹

Els precedents immediats, però, de la demanda del quint a Barcelona es troben l'any 1617, quan el Mestre racional assabenta els consuls de la Llotja de Barcelona de l'inici de comptabilització dels ingressos pervinguts del dret d'imperiatge des del 1599, exigint-ne la cinquena part. El mes d'agost de 1620, per fi, per ordre del duc d'Alcalà es demana a la ciutat de Barcelona els comptes de les imposicions rebudes des de la fi de les últimes corts. Es feren els tres manaments preceptius, però les diligències se suspeneren fins l'any següent quan el nou d'octubre el Mestre racional expedí un manament de termini de trenta dies i amb pena de contravenció de 1.000 ducats. La ciutat, però, havia reaccionat ja amb antelació i disposava de síndics a la cort que negociaven amb el monarca un problema greu: “cosa tant nova y extraordinària y tant contrària al notori dret de la ciutat y de altra part a les llibertats y franquies de què aquesta ciutat ha merescut.” Una negociació força complicada i que acabà amb la quasi expulsió dels barcelonins que, segons una carta reial del 20 de juny de 1621, havien estat convidats pel monarca a tornar a Barcelona, per tal d'evitar noves despeses a la ciutat.⁶⁰

Amb tot, les consultes fetes des del maig de 1620 pel duc d'Alcalà al consell de finances de la monarquia, comunicant la necessitat de cobrar universalment els quintos catalans, plantegen els precedents i motius que envoltaren l'atac contra els privilegis d'exempció fiscal de Barcelona. Recordava que les corts de 1599 eximiren del pagament per la guerra amb França, però que ara calia urgentment fer-se amb els 7.200.000 s. que pujaven els quintos deguts pel Principat. La idea no partia del suposat interès en assolir de Catalunya una participació en els grans capítols de despesa de la política imperial. El duc d'Alcalà, considerava urgent recaptar aquest fons per pagar els deutes contrets amb les tropes de la frontera catalana i assignar els pagaments futurs del manteniment i abastiment de les defenses del nord-est sobre aquests drets cobrats de les imposicions locals.

Encara que es debatiren consideracions més estratègiques políticament (Alcalà suposava que no cobrar el quint era deixar-lo a mans dels desafectes al servei reial), la majoria de consellers (sobretot el comptador Vicente de Anciondo)

⁵⁸ ACA MR, vol. 744, ff. 78-78v (1610-08-29).

⁵⁹ *Ibidem*, vol. 770, f. 151 (1603-11-17).

⁶⁰ *Ibidem*, ff. 245-247.

veien que d'assolir una recaptació dels drets podia seguir-se acabar amb l'asfixiant conjuntura financera. Els presidis i forteses dels Pirineus i Comtats serien mantinguts amb diners catalans i s'aconseguiria una puntualitat mai vista en les despeses efectives de salaris i ajuts a les tropes (els quintos possibilitarien sostenir uns 1.500 infants).⁶¹

Al novembre de 1627, l'afer dels quintos barcelonins es trobava de nou aturat, com se sap a partir d'una conclusió d'espera pel cas d'Igualada. Barcelona insistirà una volta i altra que el cobrament havia de suspendre's fins a l'acabament de les corts.⁶² La situació d'agitació fou augmentant i la resposta de Barcelona era la resistència a ultrança i amb el suport de la Diputació del General, malgrat les ordres reials de 1631 que ordenaven execucions rigoroses contra els renitents.

El gener de 1634, tanmateix, un nou manament de verificació de comptes fou presentat a la ciutat. Utilitzant un privilegi reial, la *clau del comte*, alguns oficials reials intentaren confiscar a la força la documentació comptable. L'acció no reeixí. Vinyes, però, en un memorial que escriví dos anys després d'aquests esdeveniments desmarcava el procediment de la confiscació documental del deute de quintos. Per exercir aquest privilegi de control comptable no era necessari que constés l'adeutament per Barcelona de qualsevol quantitat pel dret del quint.⁶³

Realment, allò que temia Barcelona era la fiscalització de la seva actuació com a posseïdora del patrimoni reial català. La monarquia patí l'expoli de veure arrabassada la major part de les seves rendes des d'inicis del segle XV per Barcelona (contractes de censals de 1429 i 1460); ara, des del 1632, la resta del patrimoni reial havia passat a mans de la ciutat pel préstec realitzat aquell any a la Corona. La *clau del comte*, coincideix, doncs, amb la culminació d'un procés de pèrdua del patrimoni reial a Catalunya i la seva possible involució a partir d'una resposta dràstica i activa. Per carta del 17 de març del 1634, Felip IV ordenava al Batlle General que procedís a l'arrendament dels drets consignats a la ciutat pels censals, ordenant però els pagaments fora de taula per tal de controlar l'administració de les rendes hipotecades.⁶⁴ Començaren les maniobres dilatòries del municipi, i no gratuïtes. L'any 1636, el Consell de Cent i les autoritats reials formaren una comissió de 16 individus per solucionar l'afer dels quintos i reclamant nous terminis per a la negociació de la ciutat amb el virrei. En un moment, com indica el document, especialment problemàtic per a Barcelona, abrumada pel pas continu de tropes i socors cap a Itàlia.⁶⁵

⁶¹ AGS CH1, llig. 573 (carpeta 28) i llig. 574 (carpeta 26). El primer lligall conté una interessantíssima relació d'Andreu Roig al consell de finances (1620-05-30).

⁶² ACA CA, llig. 499, paper de l'ambaixada de Francesc de Rocabertí i Pau (s. d.).

⁶³ *Ibidem*, llig. 235 (doc. 19) i llig. 279 (doc. 7); vegeu, també, F. Vinyes, *Discurso en la querela de la ciudad de Barcelona, sobre provisión de clau de compte*, Madrid, 1636 i d'altres memorials de l'època.

⁶⁴ ACA BG, vol. 569, f. 85v.

⁶⁵ ACA CA, llig. 280, doc. 37. La junta examinaria el problema de les rendes reials consignades a la ciutat, el pagament de les restes del servei de 1585, l'armament de les galeres, el censal del rei Alfons i els quintos de la ciutat, principalment (*Ibid.*, llig. 235, doc. 19).

Això, sens dubte, era una realitat. Sobre les contribucions barcelonines, diverses dades permeten qualificar-les d'importants. Segons diversos memorials, Barcelona hauria gastat en defenses marítimes contra els pirates mediterranis 1.544.912 s., entre 1588 i 1632. A més, entre 1626 i 1637, hauria servit a la Monarquia amb més de 6.170.000 s. Per al conjunt del Principat, en el marc de la guerra amb França, les universitats catalanes contribuïren amb tropes pagades; 2.558 homes segons un document de febrer de 1638, 3.826 homes segons un altre d'abril del mateix any.⁶⁶ Respecte al tema de la contribució és particularment discutit i s'haurien de valorar informacions com la del setembre de 1635, que feien estimacions molt superiors d'armes i diners disponibles per a la monarquia a Catalunya.⁶⁷ Amb tot, la ciutat es negava a recular respecte al seus propòsits de monopolitzar les rendes reials del Principat.

El juny del 1638, es proposava l'acord perpetu de la matèria del quint a canvi de la transferència a Barcelona dels drets reials més importants, les lleudes i drets adjunts hipotecats a Barcelona pel préstec de l'any 1632. En aquest context, la pragmàtica de fortificacions repartida segons el fogatge de 1553, i les resistències de Barcelona al seu pagament comportà el segrest de diversos arrendaments per les autoritats patrimonials al llarg de l'any 1639, només alçat per la contribució de la ciutat a la despesa de llesves.⁶⁸ El cinc de gener del 1639, els quints i les rendes consignades a mercès reials passaven a formar part dels mitjans de sufragi de les despeses de la guerra amb França, en principi durant un any.⁶⁹ L'agost del mateix any, la situació és ja alarmant, "a lomo y fuerza de dinero" portat de fora de Catalunya se sosté la situació.⁷⁰ Uns mesos després esclatava la revolta catalana. Com escriu Ferro, que ha consultat la publicística polèmica, "Barcelona acabà no pagant, malgrat que no pogué mostrar títols concloents."⁷¹

Aquest article, proposa una interpretació de l'impost dels quints des d'una perspectiva que sobrepassa la cronologia de la seva demanda massiva durant les primeres dècades del segle XVII. Aquest control volgut per la monarquia afectaria no només les facultats d'imposicions i, per tant, les fiscalitats municipals, sinó també l'expansió posterior de la seva autonomia financera. El recurs al deute públic i l'emissió de censals per les universitats i d'altres mecanismes d'alienació de recursos locals, depenien d'una autorització reial prèvia.⁷²

Es des d'aquest supòsits que fóra possible plantejar l'afer dels quints i la

⁶⁶ *Ibidem*, llig. 282, docs. 2/2, 58 i 60.

⁶⁷ Vegeu, particularment, *Ibidem*, llig. 233, doc. 8, relació de l'any 1635.

⁶⁸ Vegeu, ACA MR, vol. 759, ff. 171v-210v, 225-227 (primera numeració) i ff. 41v i 45 (segona numeració).

⁶⁹ ACA BG, vol. 569, ff. 133-134v.

⁷⁰ ACA CA, llig. 283, doc. 125.

⁷¹ Ferro, *Dret públic català*, p. 172.

⁷² Fontanella, *Decisiones*, vol. II, p. 274.

reforma del sistema fisco-financer català en una perspectiva ampliada i paral·lela, en part, al canvi del sistema fiscal de la Corona a Castella des de finals del segle XVI amb el sistema impositiu dels milions. Des d'una postura catalana, però, de força en front la monarquia, que no volia quedar reduïda com Castella a una hisenda reial que no era més que una "sucursal de las haciendas municipales."⁷³

Aquesta temptativa fou una aposta forta de la monarquia. La consideració de l'afer pel consell de finances, sempre considerat d'àmbit estrictament castellà, i la coincidència temporal d'estratègies polítiques concretes d'establiments de xarxes pro-reialistes a Catalunya, poden interpretar-se en aquest sentit.⁷⁴ Certament, ambdós aspectes havien actuat al llarg del segle XVI, però a l'etapa final d'aquest segle i a l'inici del següent, s'aguditzaren per les menors oportunitats financeres que oferia una hisenda reial castellana en rendiments decreixents i les crisis creditícies recurrents.

Els quints ampliaren el camp social de la revolta, cosa ja suggerida des d'altres paràmetres per A. Simon, incorporant a les institucions la resistència de les oligarquies i les elits municipals davant d'una futura pèrdua de privilegis. La reacció urbana fou conseqüència del fracàs d'una estratègia d'acomodament dels objectius patrimonials als de les elits urbanes. La intransigència de Barcelona, recolzada ben aviat per la Diputació, assolí un pes cabdal. S'ha de procurar, a manca d'investigacions rigoroses, de situar en aquestes ratlles les frases interpretatives. No es pot parlar de quelcom tan immanejable a l'època com *pressió fiscal* o, més aviat, impostos recaptats, com d'insuccés d'una ampliació de la base impositiva del fisc reial a través d'una precoç universalització fiscal. Un nou edifici fiscal exitós a Castella, on els mitjans d'acció i suport de la monarquia estaven més immediats als centres de decisió a través de la figura de procuradors de ciutats a corts, permeté que els canvis fossin negociats en benefici de les oligarquies urbanes i l'aristocràcia terratinent. Això, per la mateixa constitució política de les relacions entre regne i monarca, fou impossible a Catalunya.

Allò característic serà, doncs, la implicació de diverses tendències que es conjuminen a mitjans de la primera meitat del segle XVII, ocasionant una crisi sense precedents: la creixuda fiscal, el reformisme centralista d'Olivares, la presència de la guerra, les contrafaccions i l'intent de bastiment d'un aparell fisco-financer productiu de la monarquia a Catalunya, amb l'impost del quint com a component crucial.

Universitat Autònoma de Barcelona

⁷³ La frase és de P. Fernández Albaladejo, *Fragmentos de monarquía. Trabajos de historia política*, Madrid, 1992, p. 281. Ometo les referències bibliogràfiques sobre les finances castellanques, que es poden trobar a J. F. Schaub, "La Península Ibérica nei secoli XVI e XVII: la questione dello stato", *Studi Storici*, I, 1995, pp. 9-49.

⁷⁴ J. L. Palos, "¿El estado contra Cataluña? Estrategias de control y limitaciones del poder real en los siglos XVI-XVII", *Manuscrits*, 13, 1995, pp. 143-154.

RESUMEN: *Se plantea el desarrollo fiscal de los "quints" (un gravamen sobre la quinta parte de los ingresos procedentes de las sisas e impuestos municipales) como un intento de la monarquía para crear un nuevo régimen fiscal en Cataluña. Se proporcionan datos sobre las finanzas locales y se demuestra cómo tras este proyecto hay una toma de conciencia del mal funcionamiento de las haciendas municipales y cómo influyó en la agudización de las tensiones políticas entre el gobierno de la monarquía y las instituciones catalanas.*

SUMMARY: *B. Hernández describes the fiscal development of the so-called "quints" [fifths] as a monarchical attempt to create a new financial régime in Catalonia. The "quints" were the taxes that burdened the fifth part of the incomes proceeding from percentages and municipal revenues. The author provides some data about local finances and proves that, behind this project there was a process of becoming aware of the deficient functioning of local finances and how that affected sharpening the tenseness of the political situation between the monarchical government and Catalan institutions.*

